

PRO REGNO

Daarom, omdat ons 'n onwankelbare koninkryk ontvang, laat ons dankbaar wees, en so God welbehaaglik dien met eerbied en vrees. – Hebr. 12:28

Nommer 12

- Vir die Koninkryk -

18 Februarie 2010 AD

DIE TEOKRASIE EN TEONOMIE VAN NGB ARTIKEL 36

Inhoud

- Inleiding ... 1
- **Congres van Gereformeerden (1948): NGB artikel 36 ... 9**

INLEIDING

Soos met teonomie, is daar heelwat onkunde en misverstand aangaande die teokrasie wat ons bely in NGB art.36, en dan in die besonder die sogenaamde “21 woorde” (die woorde tussen hakies):

... En dit is nie alleen hulle taak om aan die staatsbestuur aandag te gee en daarvoor te waak nie maar ook om die heilige Woordbediening te beskerm, (***om sodoende alle afgodery en valse godsdiens teen te gaan en uit te roei, die ryk van die antichris te vernietig***) en die koninkryk van Jesus Christus te bevorder, die Woord en die evangelie orals te laat verkondig, sodat God deur elkeen geëer en gedien word soos Hy in sy Woord beveel. ...

My 1937 uitgawe van die Psalmboek het die ‘21 woorde’ as volg:

“**om** te weer en uit te roei alle afgodery en valse godsdiens, om die ryk van die antichrist te gronde te rig”

Die ‘sodoende’ is ingevoeg met die doel om te leer dat die burgerlike owerheid nie ‘n taak het ten opsigte van die eerste tafel van die wet nie. Die owerheid moet die kerk beskerm, om ‘sodoende’ te doen alles wat volg volgens die 21 woorde.

Insiggewend is dit dat al verwyder ‘n mens die 21 woorde, of beperk dit tot die kerk se verantwoordelikheid alleen, dan dui dit nogsteeds daarop dat die owerheid ‘n Christelike owerheid moet wees, in die sin dat hul op die openbare terrein van die lewe “die koninkryk van Jesus Christus bevorder, die Woord en die evangelie orals laat verkondig.” Iets wat natuurlik heeltemal in stryd is met wat baie teoloë deesdae leer, nl. dat die burgerlike owerheid ‘neutraal’ moet wees en sorg dat net die algemene ‘beginsels’ van geregtigheid, regverdigheid en billikheid (wat dit ook alles

kan beteken?) in die samelewing toegepas word, die neutrale humanistiese mensregte staatsidee.

Om die 21 woorde, en veral die laaste frase te laat sien as alles *net* die taak van die kerk (en dat die staat dus *geen* rol het om daar te speel nie), is om nie reg te laat geskied aan die oorspronklike bedoeling van NGB art.36 volgens die Skrif nie.

Die doel van NGB art.36 is om die take van die burgerlike owerheid te beskryf, nie die take van die kerk nie (laasgenoemde is reeds gedoen in NGB art.29-35). Artikel 36 beskryf wat die burgerlike owerheid se taak is ten opsigte van die burgerlike wet en orde, wat ook die bevordering van die ware godsdiens op die openbare terrein betref, en om die valse godsdiens teen te gaan waar dit juis die burgerlike orde wil omver werp.

Ek wil u op twee bronne wys wat die bedoeling van NGB art.36 volgens die Skrif (en nie die tydsgees nie) reg verstaan:

Eerstens, dr. K van der Zwaag het sy proefskrif oor die onderwerp gedoen, en in 1999 verskyn dit in boekvorm: *Onverkort of gekortwiek? Artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de spanning tussen overheid en religie. Een systematisch-historische interpretatie van een 'omstreden' geloofsartikel* [Heerenveen: Uitgeverij Groen, 1991. 617bl.].

In die konklusie van sy studie, stel hy die saak as volg:

Het weren en uitroeien in artikel 36 is echter ten onrechte uitgelegd gewelddadig onderdrukken of zelfs elimineren van andersdenkenden door de sterke arm van de overheid. Reeds Guido de Brès heeft zich in zijn geschriften tegen deze handelwijze gekeerd. In een tijd waarin tegen reformatorisch gezinden op gewelddadige wijze werd opgetreden door middel van brandstapel en schavot, beriepen de gereformeerden zich op de vrijheid van geweten. Zij wilden deze verder uitgebreid zien tot de vrijheid van godsdienst. Dat zij deze vrijheid niet in onbeperkte mate konden toe staan aan andersdenkenden lag in dit artikel opgesloten. Dit standpunt hangt ten nauwste samen met hun exclusieve waarheidsconceptie, namelijk deze, dat ieder onderdaan God moet dienen *gelijk Hij in zijn Woord gebiedt*.

De gereformeerden in de vorige eeuwen beriepen zich op dit Woord dat de enig geldende normen voor de samenleving bevat. Een overheid die alleen geroepen is tot het beoefenen van recht en gerechtigheid doet volgens artikel 36 tekort aan de overheidstaak. Hiertoe behoort immers ook het godsdienstig welzijn van de bevolking. Zowel vrijheid als gerechtigheid komt pas tot volle ontplooiing op het fundament van de christelijke religie. Dat neemt niet weg dat het elimineren van als gevaarlijk betitelde niet-christelijke uitingen door de betreffende partijen wel terdege als dwang gezien werd. Vanaf Luther is het

onduidelijk waar de grens tussen privé en publiek ligt en tot waar de macht van de overheid reikt om haar taak van weren en uitroeien uit te oefenen.

De zinsnede over het weren en uitroeien van afgoderij en valse godsdienst geldt in dit verband enkel het publieke domein van de samenleving. Dwang in zaken van geloof en godsdienst werd ongeoorloofd en zinloos geacht. Men was zich ervan bewust dat den mens door middel van dwangmaatregelen onmogelijk tot het geloof te dwingen of van het geloof af te brengen is. Religiedwang leidt immers tot vormen van hypocrisie of atheïsme. Wel diende de overheid preventief op te treden wanneer een bepaalde vorm van ketterij zich manifesteerde op publiek terrein. Dit kon immers een gevaar betekenen voor de burgerlijke orde in de samenleving, bijvoorbeeld bij het optreden van de wederdopers. Genoemd bezwaar gold met name wanneer fundamentele leerstukken van de christelijke religie werden aangetast. In het geval van Servet wilde de Geneefse overheid de verspreiding van een infectie voorkomen en was haar actie preventief in plaats van curatief (Manenschijn).

Ten aanzien van de Republiek moeten we stellen dat de niet-gereformeerde richtingen buiten de Gereformeerde Kerk aan beperkende maatregelen onderworpen waren, maar dat hun vrijheid vergeleken met andere landen uit die tijd relatief groot was (Fruin, Price, Kaplan, Schilling). Vanwege het 'gedoogbeleid' van de overheid werd de volledige doorwerking van artikel 36 ech ter verhinderd.

Artikel 36 is geen "losse zwerfkei" in het staatkundig denken van de Reformatie geweest, maar vormde een essentieel bestanddeel van een gereformeerde visie op de overheid, zoals deze door nagenoeg alle reformatoren in de zestiende eeuw en door het merendeel van de gereformeerde theologen in de zeventiende eeuw werd beleden. Luther en Melancthon hebben hiervoor reeds de eerste bouwstenen geleverd. Zij verbonden de twee rijken van de wereldlijke en de geestelijke regering nauw met elkaar en beschouwden de overheid als hoedster van beide tafelen van Gods Wet. Inzonderheid heeft de reformator van Genève een fundamentele visie op de verhouding tussen kerk en overheid gegeven en hiermee de grondslag van artikel 36 gelegd. De reformatorische opvatting over deze materie correspondeerde met de vroegchristelijke en middeleeuwse gedachte dat de vorst ook verantwoordelijk diende te zijn voor het geestelijk welzijn van zijn onderdanen. Die gedachte was ten diepste op de cura religionis gebaseerd. Deze kan worden gezien in het licht van een theocratische traditie, die in de eerste plaats door Luther en Calvijn en verder via de gereformeerde schrijvers in de zeventiende en achttiende eeuw werd vertegenwoordigd. Deze traditie heeft vervolgens haar uitlopers bij uiteenlopende figuren als Groen van Prinsterer, Hoedemaker, Kromsigt, Van Ruler, Haitjema en bij politieke partijen als de Hervormde (Gereformeerde)

Staatspartij, de Friese christelĳk historischen, de Christelĳk-Historische Unie, de Protestantse Unie en de Staatkundig Gereformeerde Partij.

Tweedens, het 'n paar vrygemaakte teoloë (o.a. S. Greijdanus, K. Schilder, Joh. Francke) 'n kongres gehou in 1948 oor die kwessies van o.a. "sovereiniteit in eigen kring" (J Meulink), "Kerk en Koninkrijk Gods" (S. Greijdanus) en "Art.36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis – Het Ambt der Overheid" (Joh. Francke).

In laasgenoemde se lesing en uiteensetting, wys hy daarop dat volgens die Skrif art.36 teokraties is wat die owerheid betref (beide tafels word toegepas in samelewing) en dat dit gedoen moet word deur teonomie (God se siviele wette gegee deur die bemiddeling van Moses in die OT).

Hierbo het ek genoem dat daar baiemaal uit 'n onkundige oogpunt, maar ongelukkig ook 'n uit kwaadwillige oogpunt 'n karikatuur gemaak word van teokrasie en teonomie.

Valslik word teokrasie/teonomie aangekla dat hul ongelowiges met die swaard wil dwing om te glo, ongelowiges gaan teregstel oor hul ongelooft, slegs 'wedergeborenes' gaan bly lewe en vryheid geniet, en ander verdraaiings.

Daar word ook valslik beweer dat bv teonomie wil die Israelitiese politieke sisteem 'netso' weer instel in vandag se tye.

Daarteenoor is die ware feite dat 'n teonomiese teokrasie geensins Israel as 'n sisteem in sy geheel weer wil herstel nie. Daar is seker sektes wat wil terugkeer na die herstel van Israel as sermoniële-politiese sisteem, die offers wil herstel, ens., maar dit is nie die gereformeerde teonomiese visie nie.

Teonomiste **onderskryf** wat daar staan in die Westminster Konfessie:

To them also, as a body politic, he gave sundry judicial laws, which expired together with the state of that people, not obliging any other, now, further than **the general equity thereof** may require. (19.5)

Dit is wat ons ook bely in NGB art.25,

Ons gaan **ook nog voort** om die getuienisse van die wet en die profete te gebruik om ons in die evangelie te bevestig en ook om ons lewe in alle eerbaarheid tot eer van God en volgens sy wil in te rig.

Daarom verwerp gereformeerde teonomiste ook die idee dat daar 'n utopiese Israelstaat herstel sal word waarin die 'body politic' van Israel presies so herstel word (wat meer 'n idee is onder dispensationalistiese teoloë en kerke), en daar 'n sogenaamde tyd van 'volmaaktheid' sal wees voor die koms van Christus.

Teonomie gaan van die vertrekpunt uit dat God deur sy wetgewing aan Moses (die sermoniële wette uitgesluit, maar wel die juridiese (gevalle) wette en strawwe

ingesluit) ewigdurende beginsels en norme daargestel het vir alle tye, plekke en volke se burgerlike owerhede. Hierdie wetgewing moet heilshistories geles word in die konteks van Jesus Christus se koms (bv. Mat. 5:17-20), en dan met wysheid toegepas word in ons 'moderne' tye en omstandighede, volgens elke land en volk se unieke omstandighede.

Hierdie basiese oortuiging dat die burgerlike owerheid beide tafels van die wet in hul sfeer van die lewe moet toepas, is histories-reformatories niks nuuts nie, en het geleef onder die reformatore van die 16de en 17de eeuse reformatore, soos die verskillende belydenisskrifte dit baie duidelik uitwys.

Sien die verskillende aanhalings vanuit die reformatoriese belydenisskrifte hier (bl. 10ev):

<http://proregno.files.wordpress.com/2010/02/teokrasie-en-teonomie1.pdf>

Joh Francke, 'n gereformeerde teoloog van die Gereformeerde Kerken van Nederland (vrijgemaakt), in sy deeglike werk oor die NGB art. 36 (waarvan 'n gedeelte hieronder geplaas word vir u studie), wys daarop dat die uithaal/verandering van die 21 woorde onnodig is, as die artikel reg verstaan en verklaar word vanuit die Skrif, soos dit oorspronklik bedoel is.

In sy artikel noem hy dan ook duidelik dat ons nie moet terugkeer na Israel as OT sisteem nie en dat elke wet nie vandag *netso* geld nie:

Als Calvijn leert, dat de overheid vooral de plicht heeft voor de rechte Godsverering en voor den vrede onder de menzen te zorgen, dan is naar zijn mening die dubbele plicht hun door de **beide** tafelen der wet Gods opgelegd. Dat betekent niet, dat de overheid het leven van het volk volgens **zekere** wettelijke voorschriften der Heilige Schrift heeft te regelen. De mozaïsche en juridische wet had bij het volk van Israel haar **bijzondere** taak te vervullen; zij heeft echter nu, na de verschijning van Jezus Christus, afgedaan en komt voor de ordening van het leven van andere volken niet meer in aanmerking. De regeerders hebben in de binding aan het dubbelgebod der liefde tot God en den naaste veelmeer de vrijheid wetten uit te vaardigen, die hun noodzakelijk en nuttig voorkomen. Zij zijn krachtens hun ambt daartoe bevoegd. De burgerlijke wetten, welke in een rijk gelden, zijn doorgaans mensenwerk. Zij zijn burgerlijke wetten in den strikten zin van het woord. Maar zij moeten aan den blijvenden regel der liefde, welke de Goddelijke wet voorschrijft, genormeerd zijn. (94,95)

Om nou te verstaan wat Francke met hierdie woorde bedoel, moet die res van Francke se lesing bestudeer word (Francke antwoord die Gereformeerde Kerken se Sinode Rapport van 1905 wat die 21 woorde laat skrap het). Ek plaas die

belangrikste deel vir u hieronder, naamlik die deel wat handel oor "het Schriftbewijs voor de 21 woorden" (bl.121-145)

Hier is 'n paar aanhalings om u 'n voorsmaak te gee van die inhoud:

"Dit deel van het Rapport is wel het zwakste gedeelte van het betoog. Men geeftoe toe, **dat er in Israëls wetgeving beginselen liggen voor alle tijden en volken**, maar zegt rustig daaroverheen, dat het N.T. geen licht verschaft. Er wordt geen enkele poging gedaan, om dan uit het O. T. na te speuren wat de roeping der overheid voor alle tijden en bij alle volken moet zijn. Practisch wordt het O. T. terzijde geschoven en het N. T. op dit punt onbruikbaar verklaard, daar het er niets over zegt. Met andere woorden: hier is de Schrift geen licht op het overheidspad!" (121)

"Men leze ook: Institutie IV, 20, 8 en IV, 20, 14 en IV, 20, 13-16, en men zal zien, dat Calvijn wel degelijk oog had voor het onderscheid in dezen tussen Israël en de volken en overheden van heden. **Calvijn wil de grondgedachte der wet vasthouden en dan die concreet zien toegepast in de hedendaagse wetgeving. Hij wil van geen nabootsing weten.**" (122)

"Integendeel, als God zelf zijn strenge gebodseisen matigt, om ze uitvoerbaar te maken met staatkundige middelen, dan wijst Hij zelf den weg voor de positivering van de blijvende aequitas-kern van Zijn gebod, n.l. dat rekening zal worden gehouden met hetgeen bepaalde maatschappelijke omstandigheden vereisen. **Wel geeft de mozaïsche wetgeving een model ter navolging.** Maar *de* aangewezen weg is, om het gebod aan te passen aan de plaatselijke omstandigheden en om de betrokken maatschappij op te voeden tot een hoger staande rechtsovertuiging, waar zij nog niet de gestrengheid van het gebod kan dragen. Vooral de graad en aard der straf voor bepaalde misdaden zullen afhangen van de omstandigheden, mits hetgeen God verbiedt slechts ook van staatswege tegengegaan wordt naar verhouding van de ernst en veelvuldigheid der misdaad, enz." (125, hier haal Francke vir LJ Du Plessis aan wat Calvyn se staatsteorie beskryf)

"Bedoelden nu de vaderen met het noemen van 2 Kon. 23, dat de overheden Goddelijke opdracht hebben om heden ten dage allen, die niet-Gereformeerd zijn, ter dood te brengen? We hebben boven reeds herhaaldelijk er op gewezen, dat zulks allerminst het geval was. We zullen erop moeten letten, dat er verschil is tussen afgoderij, valsens godsdienst en hét rijk van den antichrist enerzijds en aan den anderen kant bijv. de Remonstranten, de "stille" Dopers enz. als tussen het pure en godslasterlijke heidendom, dat in een christelijk land den God der Schriften heeft afgezworen en godslasterlijk tegen het christendom ingaat, èn de verschillende "kerken" en secten, die, hoezeer sommige ook dwalen, toch nog op de Schrift zich beroepen en op

hun wijze bij de Schrift willen leven. Men kan in de literatuur van die dagen bij onze vaders niet vinden, dat zij alle roomsen en remonstranten en dopers enz. willen doden op grond van dezen tekst. We zullen dan ook art. 36 op dit punt dienen te lezen in het licht **van art. 25 derzelfde belijdenis, waar duidelijk staat, dat de waarheid en substantie der Goddelijke wet blijft**, al hebben de schaduwen een einde genomen, om OOK ONS LEVEN TE REGULEREN IN ALLE EERBAARHEID, TOT GODS ERE, VOLGENS ZIJNEN WIL. Vandaar dat we mogen zeggen, dat de positieve roeping der overheid is op het publieke terrein met de haar ten *dienste* staande middelen de afgoderij en den valschen godsdienst en het rijk van den anti-christ tegen te gaan. Uit genoemde teksten wordt dus duidelijk, dat de vaders als de roeping der overheid zien: de publieke eerbaarheid bevorderen door publiek het onzedelijke enz. tegen te staan en ook de afgoderij en de godslastering en het uitoefenen van het brute ongeloof te weren.” (132)

“Als het Rapport erkent, **dat er in Israëls wetgeving beginselen liggen voor alle tijden en volkeren** (bladz. 294), maar op bladz. 295 poneert, dat toch de kwestie in geding alleen maar op te lossen is als men acht geeft op de beginselen welke het N. T. doet kennen aangaande den aard van Christus' koninkrijk, dan moet worden opgemerkt:

hier is een tegeijstrijdigheid, want er wordt eerst gezegd, dat er in het O.T. beginselen zijn, met name in de wetgeving, welke voor alle volken gelden; maar omdat het Rapport die niet aanwijst en ook geen poging daartoe doet, gaat het Rapport z'n toevlucht nemen tot beginselen in het Nieuwe Testament!

De hele tirade over den geestelijken aard van het rijk Gods, zodat men het niet met het zwaard mag uitbreiden, doet niet ter zake, daar onze vaders nooit gewild hebben, dat men het christendom met het zwaard zou verbreiden. **Dat is helemaal niet in het geding doch alleen maar de aandacht van het punt in kwestie afleiden.**”

“De openbaring Gods in de natuur (Rom. 1:20) **is dus geen Woordopenbaring** en daarom zullen wij Gods Woord en wil en wet daaruit niet kunnen aflezen.” (143)

Francke se konklusie:

“We kunnen besluiten met *deze* conclusie aangaande de 21 woorden:

DE SCHRAPPING VAN DE 21 WOORDEN IN ART. 36 DER
NEDERLANDSE GELOOFSBELIJDENIS DOOR DE GEREFORMEERDE
KERKEN OP DE SYNODE VAN UTRECHT 1905 BERUST NIET OP

DEUGDELIJKE GRONDEN, DAAR NIET DE SCHRIFT DOCH EEN
KUYPERIAANSE CONSTRUCTIE IN DEZEN DE ARGUMENTEN HEEFT
WILLEN LEVEREN. DEZE KUYPERIAANSE CONSTRUCTIE KAN VOOR
HET FORUM DER SCHRIFT NIET BESTAAN **EN DE 21 WOORDEN,
GELEZEN IN HET LICHT DER SCHRIFT, HEBBEN EEN
SCHRIFTUURLIJKEN ZIN.**" (145)

Hier volg nou die gedeelte van Joh Francke se lesing/artikel, vanaf bl.121-145. Ek
het ook die inhoudsopgawe van sy lesing bygevoeg:

Congres van Gereformeerden

30 MAART - 1 APRIL 1948

Referaten-Bundel.

SECRETARIAAT: BROEDERWEG 15 - KAMPEN

OVERZICHT VAN DEN INHOUD

- I. Art. 36 heeft terecht een plaats in het belijden der kerk.
- II. Art. 36 spreekt niet over de verhouding tussen staat en kerk doch over die tussen overheid en christelijke religie.
 1. art. 36 handelt niet over den "staat" maar over de overheidspersonen;
 2. wet en norm voor personen;
 3. Kuyper's staatsbegrip;
 4. wat de Schrift over den "staat" zegt.
- III. Art. 36 belijdt geen politieke beginselen maar hetgeen Gods norm en wet is voor de overheidspersonen.
 1. de gewoonte om over beginselen te spreken.
 2. geref. beginselen in 1895;
 3. daarover "De Vrije Kerk";
 4. Kuyper op een V.U.-meeting daarover;
 5. de eerste Theologische Schooldag daarover;
 6. antwoord van Kuyper daarop;
 7. vervolg: geschiedenis der geref. beginselen;
 8. vervolg: geschiedenis der geref. beginselen;
 9. Conflict Geelkerken en de V.U. over de beginselen;
 10. Mr. Th. Heemskerk in 1930 over de formulering der geref. beginselen;
 11. geref. beginselen en geref. belijdenis;
 12. resumé van het voorgaande;
 13. kanttekeningen daarbij; "Beginsel" in de Heilige Schrift. Over wet en norm.
- IV. Art. 36, eerste gedeelte. V. De 21 woorden.

A. Hoe kwam Guido de Bres daaraan?

1. Vergelijking met Fransche Geloofsbelijdenis;
2. Calvijn over de overheidstaak;
3. Wat is de hand houden aan den kerkedienst?
4. De bekende 21 woorden;
 - a. de tekst dier woorden;
 - b. de betekenis dier woorden;
 1. volgens Rapport 1905;
 2. volgens Dr. Kuyper;
 3. volgens buitenlandse geref. belijdenisschriften;
 4. volgens Calvijn;
 5. volgens Beza, Synopsis en and.;
 6. conclusies Rapport 1905.
 - c. het Schriftbewijs voor de 21 woorden;
 1. het Rapport 1905 over het Schriftbewijs;
 - I. beroep op Leviticus enz. II. beroep op Pinehas enz.
 - II. beroep op Juda's koningen; Calvijn over den Decaloog;
 - III. beroep op N.T.-ische beginselen;
 - IV. beroep op afwezigheid van orgaan bij de overheid; VI. beroep op vervolging enz.
 2. de Schrift over de overheidstaak betreffende de 21 woorden;
 - A. enkele voorafgaande notities;
 - B. het Schriftbewijs inzonderheid betreffende de 21 woorden volgens de Belijdenis;
 - C. de taak der overheid volgens art. 36 (in het licht van het Schriftbewijs);
 - D. vergelijking van art. 36 der Belijdenis met de art. 3 en 4 van het A.R. beginselprogram;
 - E. Dr. Kuyper over overheid enz.

B. Conclusie.

Rotterdam, 16 October 1947.

We komen nu tot het Schriftbewijs der 21 woorden.

C. Het Schriftbewijs voor de 21 woorden.

1. Het Rapport over het Schriftbewijs.

Op bladz. 293-298 handelen Deputaten in hun Rapport over het Schriftbewijs. We noteren dat puntsgewijze.

I. Het Rapport zegt, dat de vaderen gewoon waren voor dit dogma onder meer een beroep te doen op Lev. 24:15, 16 (godslastering), Deut. 13:1-6, 18:20 (valse profeten). Deut. 13:6-8, 17:2-7 (verleiding tot en afval in afgoderij). Het Rapport acht beroep op deze plaatsen niet juist, want daarin gaat het niet over een vals eredienst noch over een valse kerk, maar over godslastering en valse profetie en afval tot het heidendom.

Deze redenering is wel erg sofistich. Calvijn had de opstellers van dit Rapport kunnen leren, dat Lev. 24:15, 16 behoort tot de politieke aanhangsels op het derde gebod. Dat wil zeggen, gelijk uit zijn verklaring blijkt, dat dit straffen van den godslasteraar een recht is, dat niet buiten de overheid omgaat.

II. Volgens het Rapport geldt ook niet een beroep op hetgeen Pinehas, Elias en Elisa hebben gedaan, die met geweld de afgoderij hebben tegengestaan, daar die mannen geen overheidspersonen waren.

Het Rapport vergeet echter, dat uit het werk van die mannen duidelijk wordt, dat afgodendienst door den HEERE bij Zijn volk en bij de koningen van Israël niet werd geduld. Zou dat voor het heden dezer nieuwe bedeling dan niets meer te zeggen hebben?

III. Volgens het Rapport is van meer belang hetgeen ons staat opgetekend over de koningen Asa, Jehu, Hiskia, Josia en anderen, die de afgoderij in Israël en Juda hebben uitgeroeid. Maar daar het Israëlitische koningschap vanwege de toen bestaande verhouding tussen volk en overheid een typisch karakter droeg, kan, die wetgeving van Israël niet zonder meer op de nieuwe bedeling worden overgebracht, al moet erkend, dat er in de burgerlijke wetgeving van Israël beginselen voor alle tijden en alle volkeren liggen opgesloten. Maar die beginselen *zijn* niet te vinden door eenvoudig beroep op wetten of voorbeelden uit Israëls geschiedenis. Er is immers een principieel onderscheid tussen Israëls theocratie en de Nieuwe bedeling. De moeilijkheid *is* dat er in het Nieuwe Testament geen klaar en uitgedrukt bevel is over de verhouding tussen christelijke overheid en ketterij, vals godsdienst en het rijk van den antichrist. Pogingen, om uit plaatsen als Ps. 2:10-12 en Jes. 49:23 en Rom. 13 enz. iets af te leiden daaromtrent, falen.

Dit deel van het Rapport is wel het zwakste gedeelte van het betoog. Men geeft toe, dat er in Israëls wetgeving beginselen liggen voor alle tijden en volken, maar zegt rustig daaroverheen, dat het N.T. geen licht verschaft. Er wordt geen enkele poging gedaan, om dan uit het O. T. na te speuren wat de roeping der overheid voor alle tijden en bij alle volken moet zijn. Practisch wordt het O. T. terzijde geschoven en het N. T. op dit punt onbruikbaar verklaard, daar het er niets over zegt. Met andere woorden: hier is de Schrift geen licht op het overheidspad!

Alles is er in het Rapport op gericht, om te verklaren, dat de Schrift ons bij de bepaling van de overheidstaak op dit punt geen licht verschaft, zodat we maar van beginselen moeten uitgaan! Als daardoor wordt gesuggereerd, dat de vaders geen duidelijk onderscheid maakten tussen de taak der overheid in Israël en in deze nieuwe bedeling en die vaders geheel ten onrechte de Oudtestamentische lijn voor het heden doortrokken, dan moet gezegd, dat dit in het algemeen onjuist is. Laat ons daaromtrent eens Calvijn raadplegen.

(Calvijn schrijft in diens Institutie (IV, 20, § 4 en volgende), dat de vrome koningen van Juda en Israël voorbeelden zijn voor de prinses en vorsten in deze bedeling. Bedoelt nu Calvijn, dat de vorsten heden precies moeten doen ten opzichte van afgoderij enz. hetgeen die koningen van Juda en Israël hebben gedaan? Ziet Calvijn dan geen onderscheid in dezen tussen de oude en nieuwe bedeling? We kunnen verwijzen naar het overzicht van Calvijns opvattingen, dat we uit het Duits vertaald van Niesel overnamen. Men leze ook: Institutie IV, 20, 8 en IV, 20, 14 en IV, 20, 13-16, en men zal zien, dat Calvijn wel degelijk oog had voor het onderscheid in dezen tussen Israël en de volken en overheden van heden. Calvijn wil de grondgedachte der wet vasthouden en dan die concreet zien toegepast in de hedendaagse wetgeving. Hij wil van geen nabootsing weten.

We willen uit het Afrikaans vertaald overnemen hetgeen L. J. du Plessis M.A., B. Econ., heeft gegeven daaromtrent in 3 art. over Die Staatsteorie van Jean Calvin in verband met die wetenskap en staatspraktyk van sy tyd, Antirev. Staatskunde, 3-maandelijks orgaan, 6de jaargang, 160-213, 277-302, 413-467. Het stuk, dat we overnemen, vindt men op de bladzijden 283-287, en schetst de verhouding der overheid tot de wet der 10 geboden.

"Aan de staatszorg worden uitdrukkelijk opgedragen de bevordering van den uitwendigen dienst van God, verdediging van zuivere leer en kerkregeling, regulering van samenleving, handhaving van burgerlijke gerechtigheid, socialen vrede enz. Zowel publica religionis facies inter christianos als inter homines humanitas, honestas, modestia moet door

den staat worden bevorderd. Dat wil echter niet zeggen, dat de staat de plaats van de kerk en de maatschappij moet innemen, ook niet, dat de staat wordt onderworpen aan de kerkelijke voorschriften.

Immers de staat is normaliter beperkt tot en wordt alleen genormeerd door het recht, dat wil zeggen het politieke aspect van den decaloog (=10 geboden) in beide tafels daarvan, dan Schriftuurlijk en natuurrechtelijk-historisch nader gespecificeerd. Want de wet der tien geboden formuleert de algemeenmenselijke *naturalis aequitas* (natuurlijke gelijkheid) maar de *constitutio* of politieke toepassing daarvan wordt gedeeltelijk bepaald door wisselende volks- en landsomstandigheden. In deze mozaïsche wetgeving als geheel, welke bestaat uit natuurrechtelijke en positief-rechtelijke (ceremoniële en justitiële) elementen, heeft alleen het eerste als zodanig blijvend gezag, terwijl het tweede aangepast was aan de omstandigheden van het toenmalige Jodendom. Het criterium (= maatstaf) voor de moderne toepassing van de blijvende materiële rechtsbeginselen is de formele rechtsidee van hetgeen voor de samenlevingsordering noodzakelijk is, met name onder andere van straf als vergelding en eigendom als door God ongelijk verdeeld bruikleen van goed ten bate van de gemeenschap. De staat mag wel oordelen over de doelmatigste manier om de goddelijke natuurrechtbeginselen te positiveren ter vervulling van zijn taak, maar die beginselen zelf bepalen den aard van zijn werk.

Het zal misschien de duidelijkheid bevorderen, als we Calvijns systematische behandeling van de juridische (rechtelijke) toepassing van den decaloog weergeven volgens zijn kommentaar op de laatste 4 boeken van Mozes' Pentateuch.

HET EERSTE GEBOD, dat afgoderij verbiedt, eist ook volgens Schrift en natuurrecht in z'n politieke toepassing straf voor schending van de ware religie; dit sluit in handhaving van het gezag van den prediker, bestraffing van openbare valse leer met den dood, namelijk *in* die gevallen, waar de zuivere leer ontwijfelbaar gezaghebbend als openbare godsdienst in den bepaalden staat is vastgesteld en waar de valse leer gericht is op omverwerping daarvan, met andere woorden: wanneer de valse leer een vergrijp zou wezen tegen de rechtsorde zelf in haar fundamenteën. Niet ketterij moet dus worden gestraf, maar revolutionaire schending van het recht ten opzichte van de religie. Hier zijn Calvijns eigen woorden; *Tenendum igitur est, non aliter poenae obnoxium esse impietatis crimen, quam si religio non tantum publico consensu et hominum suffragiis recepta fuerit, sed firmis quoque indubiisque testimoniis subnixa veritatem suam dubitatione vindicet. Caeterum ut praepostera est eorum severitas qui superstitiones gladio tuentur: ita in politia bene constituta*

minime tolerandi sunt profani homines, a quibus religio convellitur. (Dat is vertaald: Derhalve dient te worden vastgehouden, dat een misdaad, bestaande in goddeloosheid, dan alleen strafbaar is, als de (ware) religie niet slechts door de openbare mening en bij wettige stemming der burgers is aangenomen, maar ook, steunend op de vaste en ontwijfelbare getuigenissen, haar waarheid tegenover den twijfel handhaaft. Overigens, gelijk de gestrengheid van hen, die met het zwaard het bijgeloof beschermen, verkeerd is, zó moeten in een wel geordenden staat de goddeloze mensen, door wie de (ware) religie wordt omgekeerd, volstrekt niet geduld worden.)

Strafbaar is echter ook trots en moedwillig verzet tegen het kerkelijk gezag, dat namens God optreedt, zolang dit namelijk de sanctie van Gods gebod heeft; als ook private verleiding tot afval van God, steeds onder voorbehoud, dat de ware godsdienst publiek vastgesteld is en de overtreding een revolutionnair karakter draagt. Deze straffen gelden niet slechts enkele personen, ambtelijk of ambteloos, maar ook ganse steden en volken, welke zich aan afval van God hebben schuldig gemaakt; en is zelfs gericht tegen gedeeltelijke corruptie van de godsdienstzuiverheid, vooral door waarzeggerij en dergelijke meer. Eindelijk eist het eerste gebod, dat God geëerd zal worden door de overheden en zelfs in oorlog tenvolle vertrouwd en in alle openbare aangelegenheden erkend zal worden.

HET TWEEDE GEBOD eist, dat alle beelden en valse ceremoniën bij den godsdienst zullen worden weggeruimd door het openbare gezag, n.l. *quaecumque ad superstitionem fovendam spectant* (= al wat ziet op begunstiging van het bijgeloof). Ook mag er niet door politieke of private verbintenis vrijheid worden verleend voor de invoering van valse godsdiensten in gelovige kringen. Verder worde de doodstraf gelegd op beeldendienst in het geval van een lid van een rechtzinnige gemeenschap. Dezelfde straf wordt door *het derde gebod* geëist in geval van godslastering; maar dit gebod sanctionneert ook den eed ter beslechting van geschillen.

HET VIERDE GEBOD wordt door Calvijn opgevat als een ceremonieel aanhangsel van de eerste tafel der wet, dat ook wel door doodstraf werd gehandhaafd, maar zijn politieke betekenis voor ons verloor het tegelijk met z'n ceremoniële verplichting. Al wat daaruit voor ons overblijft, behalve z'n geestelijke strekking, is de verplichting tot wijding van één dag (uit zeven) aan de openbare eredienst, verbonden met den dienst der barmhartigheid. Z'n politieke betekenis gaat dus op in die van de vorige

en latere geboden, zodat dit gebod in Calvijns commentaar geen juridisch aanhangsel heeft.

HET VIJFDE GEBOD daarentegen, het eerste van de tweede tafel der wet, welke betrekking heeft op de menselijke samenleving (justitia), gelijk de eerste betrekking heeft op de verhouding tot God (pietas), heeft eigenlijk alleen een politieke toepassing in den Pentateuch (de 5 boeken van Mozes). Dit gebod eist namelijk de doodstraf voor ernstige schending van het ouderlijk gezag, eerbiediging van overheden en bejaarden, en instelling van staatkundige ambtsdragers, wat ook vereist wordt in zoverre admonet Deus non posse aliter conservari humanum genus..... non aliter posse stare hominum societatem (= in zoverre God er aan herinnert, dat Hij het menselijk geslacht niet anders kan bewaren..... dat Hij de menselijke samenleving niet anders in stand houden kan).

HET ZESDE GEBOD legt de doodstraf op voor opzettelijke doodslag en gelijke wedervergelding en schadevergoeding tegenover *den* persoon, *met* verschillende gradaties en erkenning van verzachtende omstandigheden. Verder bepaalt het, dat de doodstraf alleen mag toegepast worden op afdoend getuigenis, dat veiligheidsmaatregelen moeten worden genomen bij het bouwen van een huis; ook wordt mensenroof verboden en op verschillende manieren de straf-methodes gematigd, ook in geval van oorlog. Zelfs dierenmishandeling wordt streng verboden. Het is opmerkelijk, dat Calvijn hier zekere maatregelen te toegeeflijk vindt, maar die gevallen verklaart hij gelijk Christus uit een toegeven van God aan de hardleersheid van de Joden (een populus indomabilis). De strengere straffen keurt hij soms ook af voor algemene toepassing en rechtvaardigt hij in elk geval niet als wraakmaatregelen, maar, zegt hij, ad omnem vim cohibendam merces pependitur pro modo maleficii - dus als vergelding ter voorkoming van geweld.

HET ZEVENDE GEBOD verbiedt met de sanctie van doodstraf echtbreuk, sodomie, beestialiteit; verbiedt ook hoererij en prostitutie, in zekere vormen, hetgeen gedeeltelijk vanwege de "durities" (= hardheid) van het volk meer toeschietelijk is als hetgeen Calvijn volgens Gods gebod zou verwachten. Dit gebod normeert echter ook het huwelijk positief in verschillende graden en stelt de pasgetrouwde man voor een jaar vrij van oorlogsdienst, en, reguleert echtscheiding, ook weer op een manier welke door Christus zelf als een tegemoetkoming aan de bedorvenheid van het volk, een juridische afwatering van Gods natuurrechtelijke instelling is beschreven. Ook de geoorloofde geslachtsgemeenschap tussen man en vrouw wordt enigszins gereguleerd, en verboden graden ter voorkoming van bloedschande opgesteld, wat ook met de doodstraf wordt

gesanctionneerd. Tenslotte is zelfs voorziening getroffen inzake eerbaarheid in beweging en kleding.

Bij het ACHTSTE GEBOD, tegen diefstal en andere soorten beschadiging van eigendom, is er natuurlijk een breedvoerige behandeling van straffen en procedures. Hier wordt weer erkend, dat de mozaïsche wet in haar politieke toepassing gebrekkig is, quia Deus in iis ferendis justum rigorem ad populi duritiem inflexit (= omdat God in het verdragen daarvan de rechtvaardige gestrengheid tot de hardvochtigheid van het volk ombuigt). Maar toch meent hij, dat dit zelfs zo nog het recht van Solon en van de Romeinen overtreft. Onder dit gebod wordt ook armenzorg bevolen, en verjaring van schuld en slavernij, ook het terugvallen van grondbezit aan de oorspronkelijke bezitters onder zekere bepalingen vooral in verband met het jubeljaar verder erfrecht enz., alles in aanpassing aan toenmalige economische omstandigheden, maar altijd met de strekking om een algemeen levensbestaan te verzekeren.

HET NEGENDE GEBOD verbiedt vals getuigenis en het aannemen daarvan zelfs bij meerderheid van stemmen, bepaalt ook strenge straffen daartegen.

HET TIENDE GEBOD tegen de begeerlijkheid heeft natuurlijk als zodanig weer geen politieke toepassing.

Het is haast overbodig er op te wijzen, dat, hoewel Calvijn heel veel van deze bepalingen aanvaardt als algemeen geldig, hij toch niet van mening is, dat zij als zodanig toepasselijk zijn in alle staten. Integendeel, als God zelf zijn strenge gebodseisen matigt, om ze uitvoerbaar te maken met staatkundige middelen, dan wijst Hij zelf den weg voor de positivering van de blijvende aequitas-kern van Zijn gebod, n.l. dat rekening zal worden gehouden met hetgeen bepaalde maatschappelijke omstandigheden vereisen. Wel geeft de mozaïsche wetgeving een model ter navolging. Maar *de* aangewezen weg is, om het gebod aan te passen aan de plaatselijke omstandigheden en om de betrokken maatschappij op te voeden tot een hoger staande rechtsovertuiging, waar zij nog niet de gestrengheid van het gebod kan dragen. Vooral de graad en aard der straf voor bepaalde misdaden zullen afhangen van de omstandigheden, mits hetgeen God verbiedt slechts ook van staatswege tegengegaan wordt naar verhouding van de ernst en veelvuldigheid der misdaad, enz."

Hoever Calvijn is gegaan in de toepassing van hetgeen hij naar de wet Gods de taak der overheid achtte kan men nalezen in het vervolg van het artikel van du Plessis en ook in "Het Calvinisme gedurende zijn bloeitijd", deel I, Genève en Frankrijk, door Dr. A. A. van Schelven. Maar dat hij een

nabootsing van Israëls wetgeving en een navolgen van Israëls koningen door de vorsten dezer nieuwe bedeling zou gewild hebben, is uit zijn werken niet te bewijzen, integendeel, in alles liet hij uitkomen, dat hij het verschil tussen oude en nieuwe bedeling in rekening wilde zien gebracht. Calvijn heeft de grondgedachte der geboden Gods aangewezen en wilde, dat ook de vorsten en volken heden naar die geboden zouden leven. Daarom is het te betreuren, dat het Rapport 1905 geen ernst heeft gemaakt met eigen uitspraak, dat er in Israëls wetgeving beginselen liggen voor alle tijden en volken en niet concreet heeft aangewezen, dat juist op grond van de eerste twee der 10 geboden de overheid een concrete roeping heeft ten aanzien van afgoderij en valse godsdienst en het rijk vanden anti-christ.....

Het Rapport erkent zelf, dat de vaders die nabootsing van Israëls wetgeving en van de houding der Israëlietische koningen niet wilden. Dat ware te meer een reden geweest een onderzoek in te stellen naar de wijze, waarop de vaders dan wel die geboden Gods wilden zien toegepast.

Verwonderlijk is in dat verband de uitspraak, dat de moeilijkheid voor ons is: in het N. T. is er geen uitgedrukt gebod Gods over de houding der overheid tegenover afgoderij enz. Hier scheidt het Rapport te veel het N. T. van het Oude. Als God in het O. T. Zijn openbaring daaromtrent heeft gegeven, zullen we toch in het N. T. niet een repetitie hoeven te verwachten. Als de HEERE ons in het O. T. daaromtrent niet genoeg had geopenbaard, zou het N. T. zeker de nodige aanvulling en verduidelijking hebben gebracht. Als we op de wijze van het Rapport het onderscheid tussen Oud en Nieuw Testament zover gaan doorvoeren, krijgt het allen schijn, dat het O. T. voor ons geen normerende waarde meer heeft. Dan moeten we, gelijk het Rapport op bladz. 295 doet, onze toevlucht nemen tot beginselen in het N. T. neergelegd. Maar wie zo het Oude van het N. Testament scheidt, breekt de eenheid van het Woord Gods.

Als het Rapport (bladz. 298) de vaders er een verwijt van maakt, dat zij zich in hoofdzaak op het Oude Testament beriepen en niet voldoende acht sloegen op het onderscheid tussen beide Testamenten, is dat verwijt onbillijk. Bij alle onderscheid zagen ze de eenheid van de Schrift als norm. ook in deze dingen. IV. Het Rapport neemt dan z'n toevlucht tot beginselen, in het N. T. neergelegd. Het ziet betreffende het koninkrijk Gods een kenmerkend onderscheid tussen het Oude en Nieuwe Testament.

In het O. T. zou het aards en met uitwendige gedaante zijn gekomen, maar in het N. T. meer geestelijk en inwendig. Het voert dan een aantal

teksten aan, om aan te tonen, dat het rijk Gods niet met het zwaard, niet met geweld mag worden verbreid. Daaruit zou dan volgen, dat de overheid de kerk niet met het materiële zwaard mag beschermen, want de kerk heeft geestelijke wapenen.

Intussen wordt hier meer beweerd dan bewezen. Dat in het O. T. het rijk Gods meer uitwendig en aards is geweest en in het N. T. meer inwendig en geestelijk wordt wel beweerd maar niet bewezen. En het zal ook moeilijk te bewijzen zijn. Deze door het Rapport geponeerde tegenstelling tussen het rijk Gods in O. en N. T. heeft in de theologie lang opgedaan maar wordt heden niet meer zo aanvaard en terecht. Genoemde tegenstelling is ontsprongen aan niet-Gereformeerde theologiën en daarmee diene men voorzichtig te zijn. Het is altijd gevaarlijk aan de theologie, de wetenschappelijke theorie omtrent den Bijbelinhoud, stellingen te ontleenen en daarop dan te gaan voortbouwen, omdat die theologische stellingen vanwege voortgaand onderzoek veranderen en verouderen kunnen.

Bovendien zeggen de door het Rapport aangevoerde teksten in dit verband niet veel. Want in het onderhavige punt is niet in het geding, of de kerk het zwaard der overheid te hulp mag roepen om het Evangelie te verbreiden en de gewetens der mensen te dwingen de ware religie aan te nemen, maar in bespreking is: mag de overheid op haar terrein de afgoderij en den valschen godsdienst en het rijk van den anti-christ ongemoeid laten? Het beroep, dat bijv. het Rapport op de gelijkenis in Matth. 13:29 - 43 doet, gaat niet op. Het is waar, dat de akker de wereld is en niet de kerk. Het is waar, dat de bozen en de goeden op dien wereldakker tot den jongsten dag samen zijn. Maar die gelijkenis betekent niet, dat de bozen, de goddelozen in alles moeten vrijgelaten worden. We moeten ook deze gelijkenis lezen in het verband der Schrift. Immers op andere plaatsen leert Gods Woord, dat de overheid de bozen moet tegenstaan (Rom. 13) enz.

Daarom zegt deze gelijkenis in het verband met heel de Schrift gelezen wel, dat de overheid niet alle bozen mag ombrengen. Wat ook de vaders niet wilden en ook in de 21 woorden van art. 36 niet staat te lezen. Maar deze gelijkenis leert niet, dat de bozen niet mogen worden bedwongen in hun goddeloosheid. Wie dat eruit halen wil, die doet de Schrift geweld aan. Als het Rapport dan concludeert, dat op grond van deze gelijkenis de overheid de afgoderij en den valschen godsdienst niet mag uitroeien en het rijk van den anti-christ niet mag teneerwerpen, dan rekent die conclusie niet met de andere gegevens der Schrift en ook niet met het geheel eigen karakter van deze gelijkenis.

V. Verder voert het Rapport als tweede beginsel aan, dat de overheid het orgaan mist om onderscheid te maken tussen de ware en de valse kerk, tussen het ware geloof en de ketterij. De overheid kan dat onderscheid niet maken, omdat zij de bovennatuurlijke lijke Godskennis daaromtrent mist.

Deze conclusie is niet getrokken uit de Schrift maar uit een Kuyperiaanse stelling, welke door Kuypers werken wijd en zijd is verbreid. Als we de staatstheorie van Kuiper bespreken, zullen we die gedachte, hier een beginsel genoemd, nog wel een beginsel dat aan het N. T. moet zijn ontleend (bladz. 295 onderaan), telkens aantreffen. We kunnen hier al zeggen kunnen christelijke overheidspersonen bij het licht van Gods Woord wandelend niet weten wat godslastering en afgoderij enz. is? Moeten alle overheden niet Gods Woord kennen en bij het licht van Gods Woord regeren?

Het Rapport stelt het voor, dat de overheid, om het onderscheid tussen ware en valse kerk en tussen de ware religie en het ongeloof te kennen, dan naar een onfeilbaar kerkelijk gezag in dezen zou moeten luisteren, bijv. naar de kerk van Rome, welke pretendeert zulk een gezag te bezitten. Maar niets is minder waar dan dit. De overheid heeft het Woord Gods, moet dat hebben, omdat alle mensen het Woord Gods moeten hebben en gehoorzamen. Maar dan kunnen ook de overheidspersonen, door gelovig te luisteren naar het Woord en door te leven bij de belijdenis (art. 27-29 enz.), ook weten wat afgoderij en valse godsdienst en het rijk van den antichrist is. Als het Rapport zegt, dat er geen waarborg is, dat de overheid in dezen zal mistasten, moet worden opgemerkt, dat daarom de roeping en het licht bij de roeping blijft.

VI. Het Rapport zegt, dat vervolging of onderdrukking van overheidswege de ketterij en de afgoderij juist doet toenemen. Het Rapport wijst dan op..... de vervolging der ware kerk! Inplaats dan als voorbeeld te nemen, hoe door het tegengaan van de afgoderij enz. hier of daar die afgoderij enz. is toe- of afgenomen, wijst het juist op de ware kerk en de ware religie, welke door vervolging toenam in kracht. Hier wordt dus een omgekeerd bewijs geleverd! Dat is wel een erge misgreep. Bovendien, gesteld dat werd aangetoond uit de geschiedenis, dat de afgoderij enz. juist toenamen bij tegenstand, dan nog werd daardoor het gebod Gods niet waardeloos en de gehoorzaamheid daaraan niet opgeheven.

Op dergelijke gronden nu concludeert het Rapport, dat de 21 woorden in art. 36 niet in overeenstemming met Gods Woord zijn. We willen nu daartegenover zetten hetgeen Gods Woord ons ons inziens leert aangaande de taak der overheid.

2. De Schrift over de overheidstaak voorzover het de 21 woorden betreft.

A. Enkele notities mogen vooropgaan.

a. De koningen, de overheden en de rechters moeten recht en gerechtigheid doen, Deut. 16:18-20; 17: 18-20 (hier duidelijk, dat de koningen gebonden zijn aan de Wet Gods, welke de HEERE heeft geopenbaard aan Israël); Ps. 82; Spr. 31:9; Dan. 4:27 en andere plaatsen;

b. de koningen moeten den HEERE vrezen en den Zoon eren. Ps. 2:10; 148:11; voorts kan worden gewezen op de getuigenissen, welke de Schrift geeft met betrekking tot de koningen van Juda en Israël:, er wordt telkens vermeld, of zij al dan niet in den weg van Gods geboden gaan;

c. als de koningen (de overheden) recht en gerechtigheid doen, gaat het goed met hun rijk, Deut. 1 7:20; Spr. 16:12; 20:28; 25:5; 29:4; 29:14; vergelijk hetgeen van koning David staat opgetekend in 2 Sam. 8:15; 1. Kron. 18:14; heel mooi in Jeremia 22 (let vooral op de verzen 15, 16);

d. Spreuken 20:26: een wijs koning verstrooit de goddelozen en hij brengt het rad over hen. Het rad is de dorswagen, wat een zeer zware doodstraf is (2 Sam. 12:31; Amos 1:3).

e. goddeloosheid (het verlaten van den weg des HEEREN, dat is: het vertreden van Gods geboden) doet een rijk ondergaan en verstoort een volk, Deut. 8:19, 20; 11:16; 30:17-20; Joz. 24:20; 1 Kon. 9:6, 7; Jes. 1:23 en volg.; Jer. 5:19; vergelijk ook voor niet-Israelietische volken: Gen. 6:5-7; Gen. 18:20; Gen. 15:13-16; Deut. 9:5; 18:9-12; Jer. 25:12, 15 en volg.

f. Vergelijk nog het volgende schema van Ds. J. Kok in diens Salomo's Spreuken (1902), bladz. 625-694 over: de Wijsheid en de mens in den staat:

De Koning.

a. bij de gratie Gods, 8:15, 16; 28:2; 16:14, 15; 20:2; 19:12;

b. zijn positieve vereisten:

hij *zij* dapper, 30:29-31;

hij *zij* weldadig, 28:28;

hij *zij* wijs, 25:2; 25:3; 20:8, 26; 28:16;

hij *zij* rechtvaardig, 16:12, 13; 31:8, 9; 29:4, 14; 17:26;

c. zijn negatieve vereisten:

geen knecht, 19:10; 30:22;

geen ontuchtige, 31:1-3;

geen dronkaard, 31 :4-7;

geen goddeloze, 28:15; 29:2, 16;

geen leugenaar, 16:10, 17:7.

Daarna worden door Ds. Kok de teksten over de raadsheren des konings, de hovelingen des konings, de rechters en de onderdanen besproken.

g. Wanneer wij bij bovenstaande teksten vragen, welke gerechtigheid en welk recht steeds wordt bedoeld, dan moeten we antwoorden: de thora, de wet Gods dus de door God aan Israël geopenbaarde wet, is de norm voor het recht en de gerechtigheid des konings. De verschillende Hebreeuwse woorden, welke in bovenstaande teksten voor recht, gerechtigheid enz. worden gebruikt (zoals: tsèdèk, tsedakah, misjpaat enz.) zijn alle genormeerd aan de thora, de wet Gods. We vinden dat mooi aangewezen bij Norman H. Snaith, M.A., *The distinctive Ideas of the Old Testament*, derde druk, 19-47, bladz. 51-78, met name bladz. 74. Vergelijk ook de dissertatie van wijlen Prof. Dr. H. Bouwman, *Het begrip gerechtigheid in het Oude Testament*; *Theol. Wörterbuch, Kittel e.a. Band II* (art. dikè). In het laatstgenoemde werk vindt men op bladz. 177 in de noten een nadere omschrijving van misjpaat, chèsed, chook.

Wanneer dus wordt gesproken over het recht en de gerechtigheid, welke door den koning enz. moeten worden gedaan, is altijd bedoeld het door God gestelde recht. Dat recht en die gerechtigheid strekken zich uit over de volle breedte van het leven (wij zouden zeggen: over het kerkelijke en maatschappelijke en politieke leven).

B. Het Schriftbewijs inzonderheid betreffende de 21 woorden volgens de Belijdenis.

We komen nu tot het Schriftbewijs, dat door de vaders betreffende de 21 woorden volgens art. 36 is bijgebracht. We zeggen met opzet: het Schriftbewijs, dat de vaders in art. 36 bij die 21 woorden hebben gezet. Want het Rapport 1905 zegt, dat onze vaders gewoon waren voor dit dogma (n.l. dat in die 21 woorden is vervat) een beroep te doen op Lev. 24:15, 16; Deut. 13:1-6; 18:20; 13:6-18; 17:2-7; de voorbeelden van Pinehas, Elia en Elisa; 1 Kon. 15: 12 en volg.; 2 Kon. 10: 18 en volg.; 18 :4; 23:1 en volg.; 2 Kron. 31:1; 34:33; Rapport 1905, Acta bladz. 293/294.

Daartegen moet worden opgemerkt, dat niet al die plaatsen door de vaders bij den tekst van art. 36 zijn aangevoerd als Schriftbewijs. Het is wel mogelijk, dat de vaders in hun particuliere geschriften al de door het Rapport 1905 genoemde Schriftplaatsen en mogelijk nog wel meerdere hebben bijgebracht, maar bij den tekst van art. 36 staan ze niet vermeld. Op dit punt moet worden gelet. Want als over de 21 woorden wordt gehandeld, moet het al dan niet aanvaarden van die 21 woorden mede afhankelijk zijn van het daarvoor bijgebrachte Schriftbewijs. Vandaar de vraag: welke Schriftplaatsen worden door de vaders bij art. 36 aangevoerd? en met name voor de 21 woorden?

Bakhuizen van den Brink vermeldt de volgende teksten, welke tot 1619 bij dit artikel werden gezet (gelijk we weten schrapte de Synode van 1618/19 het Schriftbewijs):

1. Ex. 18:20. Met die aanhaling zullen onze vaders hebben bedoeld, dat de wetten en instellingen des HEEREN aan het volk, dus ook aan de overheden van dat volk, moeten worden verklaard.
2. Rom. 13:1. Deze tekst is bewijs voor de eerste zin van art. 36.
3. Spreuken 8:15 moet bewijzen, dat de overheden van God komen.
4. Jeremia 22:3: de koning (de overheid) moet het recht des HEEREN in het sociale en maatschappelijke leven handhaven, door rechtspraak enz.
5. Ps. 82: ziet speciaal op de rechtspraak.
6. Deut. 1:16: ziet ook op de rechtspraak.
7. Deut. 17:16: de Kanttekening zegt: zoveel werks van ruiters en knechten niet maken, dat hij op zijn grote macht een moed voerende en tot Godes onere zijn vertrouwen daar-op stellende (gelijk de heidense en goddeloze koningen deden) hemzelf en zijn onderdanen door vermetenheid in perikel (gevaar) en verdriet brenge.
8. Deut. 16:19: ziet op de rechtspraak.
9. 2 Cor. 10:6; deze tekst stond aanvankelijk erbij maar werd later weggelaten (zie Bakhuizen van den Brink, De Ned. Bel. schriften, 42). Men heeft dus gevoeld, dat het wreken der ongehoorzaamheid, waarvan in dien tekst sprake is, niet voor het wreken der ongehoorzaamheid door de overheid een bewijsplaats is.
10. Ps. 101. Koning David zingt hier als een troonrede uit, dat hij een rechtvaardige heerser wil zijn. Het achtste vers is sprekend: eiken morgen zal ik verdelen alle goddelozen des lands, en uit de stad des HEEREN alle bedrijvers van ongerechtigheid uitroeien (Nieuwe Vertaling Bijbelgenootschap). Hier is een bewijsplaats voor de 21 woorden. Uit Davids leven en regering is duidelijk, dat dit vers niet betekent, dat David als koning allen, die afweken van den rechten weg

des HEEREN, direct met het zwaard heeft omgebracht. Hij heeft zich in dezen gehouden aan het recht des HEEREN, vergelijk 1 Kon. 2.

11. Jeremia 21:12: weer over het recht doen naar 's HEEREN wet.
12. Richt. 21:25: als er geen koning, dat is: geen overheid is, is er geen rechtshandhaving.
13. Jeremia 22:3. Boven onder 4 reeds gememoreerd.
14. Dan. 2:21, 22. (Vers 22 stond er eerst wel bij maar is later geschrapt). De tekst zegt, dat de HEERE de koningen en koninkrijken in Zijn hand heeft.
15. Dan. 5:8. Deze bewijsplaats werd alleen in de eerste uitgave genoemd doch werd later weggelaten.
16. Jes. 49:23. Deze tekst werd ook door Calvijn druk aangehaald. Volgens de Kanttekenaren is de inhoud van dit vers: "de zin is, dat de koningen niet alleen haar tot de gemeenschap Christi zullen vervoegen: maar *zij* zullen ook hare macht en autoriteit gebruiken tot aanwas en bescherming derzelve."

Daarop gronden zij de zinnen in art. 36 over: de hand houden aan den kerkedienst, de bevordering van het rijk van Christus enz. Hier gaat het niet over de Israëlietische maar de heidense koningen; Ridderbos (Korte Verkl.) acht, dat hier onder meer aan koning Cyrus' zorg voor den terugkeer der Joden en den herbouw van Jeruzalem kan worden gedacht. Maar daarmee is de tekst niet uitgeput, zodat onze vaders terecht erin gelezen hebben hetgeen ze in de Kanttekeningen opmerkten. Men zie ook de uitlegging van Calvijn op deze plaats, die er meer inlegt dan onze vaders, want hij wil niet alleen, dat de koningen de kerk beschermen maar ook, dat zij finantiëel de kerk helpen enz. Maar dat staat hier niet te lezen en de Kanttekeningen beperken zich strikt tot hetgeen er staat.

17. Daarna komen 2 teksten uit de boeken der Koningen: 2 Kon. 23 en 1 Kon. 15:12. In den laatstgenoemden tekst staat van koning Asa, dat hij de schandjongens wegdeed en ook de drekgoden. Het gaat dus over het wegnemen van de publieke hoererij enz. en het opruimen van de afgodsbeelden. Over het doden van de afvallige priesters en dergelijke mensen lezen we niet in de geschiedenis van Asa, ook niet in dezen tekst. Blijft dus 2 Kon. 23, de reformatie van Josia. In de verzen 1-14 lezen we over de reformatie in Juda en daarna van 15-20 over *zijn* werk der reformatie in Israël. Nu lezen we niet, dat Josia in Juda de priesters der hoogten doodde, wat wel in vers 20 staat van de hoogtepriesters in Israël, n.l. te Bethel. Dit laatste was naar het Woord des HEEREN in 1 Kon. 13:2. en ook naar de wet Gods in Deut. 17:2-7.

Het gaat Josia om de uitroeiing van het heidendom in de kerk van het O. T., om het doen ophouden van den afval der kerk in het heidendom.

Bedoelden nu de vaders met het noemen van 2 Kon. 23, dat de overheden Goddelijke opdracht hebben om heden ten dage allen, die niet-Gereformeerd zijn, ter dood te brengen? We hebben boven reeds herhaaldelijk er op gewezen, dat zulks allerminst het geval was. We zullen erop moeten letten, dat er verschil is tussen afgoderij, vals godsdiens en hét rijk van den antichrist enerzijds en aan den anderen kant bijv. de Remonstranten, de "stille" Dopers enz. als tussen het pure en godslasterlijke heidendom, dat in een christelijk land den God der Schriften heeft afgezworen en godslasterlijk tegen het christendom ingaat, en de verschillende "kerken" en secten, die, hoezeer sommige ook dwalen, toch nog op de Schrift zich beroepen en op hun wijze bij de Schrift willen leven.

Men kan in de literatuur van die dagen bij onze vaders niet vinden, dat zij alle roomsen en remonstranten en dopers enz. willen doden op grond van dezen tekst. We zullen dan ook art. 36 op dit punt dienen te lezen in het licht van art. 25 derzelfde belijdenis, waar duidelijk staat, dat de waarheid en substantie der Goddelijke wet blijft, al hebben de schaduwen een einde genomen, om OOK ONS LEVEN TE REGULEREN IN ALLE EERBAARHEID, TOT GODS ERE, VOLGENS ZIJNEN WIL. Vandaar dat we mogen zeggen, dat de positieve roeping der overheid is op het publieke terrein met de haar ten *dienste* staande middelen de afgoderij en den vals godsdiens en het rijk van den anti-christ tegen te gaan. Uit genoemde teksten wordt dus duidelijk, dat de vaders als de roeping der overheid zien: de publieke eerbaarheid bevorderen door publiek het onzedelijke enz. tegen te staan en ook de afgoderij en de godslastering en het uitoefenen van het brute ongeloof te weren.

18. Nu komen een aantal teksten, welke de onderdanen gebieden de overheden te gehoorzamen: Rom. 13:1; Lucas 22 (wellicht is bedoeld het 25ste vers, waar Christus zegt, dat de koningen over de volken heersen en macht - exousia - hebben over die volken; maar duidelijk is het niet);; 1 Petr. 2:17; Titus 3 (vers 1); Matth. 17:27 (belasting betalen); Hand. 4:17-19; 5 (wel bedoeld *in* vers 29); 2 (bedoeling niet duidelijk); Hosea 5:11 (volgens de Kanttekening moet dit vers inhouden, dat Efraim, dat eertijds richtte over Israël, nu zelf wordt gericht en verpletterd om z'n afgoderij; dat wil zeggen: een volk, dat van den HEERE afvalt, zal vergaan); Jer. 27:5 (de HEERE beschikt over de aarde (dus ook over de koninkrijken); 2 Petr. 2:10; 1 Tim. 2:2

bidden voor de overheden; deze tekst reeds in het art. zelf aangehaald).

Als we nu het tekstenmateriaal bezien en met name de teksten, welke bij de 21 woorden zijn gezet, dan blijkt dat het Rapport te veel concludeert als het zegt, dat art. 36 met deze 21 woorden bedoeld te zeggen: alle kettters enz. moeten door de overheid worden gedood. Als dan verder het Rapport op bladz. 294 der acta een betoog houdt, dat de wetten van Israël nu niet meer in alles rechtstreeks voor de overheid gelden ... men het typisch ceremonieële enz. in acht dient te nemen, dan is dat betoog vrijwel overbodig, daar men toen dat ook wel wist, getuige art. 25 der Belijdenis.

Als het Rapport erkent, dat er in Israëls wetgeving beginselen liggen voor alle tijden en volkeren (bladz. 294), maar op bladz. 295 poneert, dat toch de kwestie in geding alleen maar op te lossen is als men acht geeft op de beginselen welke het N. T. doet kennen aangaande den aard van Christus' koninkrijk, dan moet worden opgemerkt:

hier is een tegejstrijdigheid, want er wordt eerst gezegd, dat er in het O.T. beginselen zijn, met name in de wetgeving, welke voor alle volken gelden; maar omdat het Rapport die niet aanwijst en ook geen poging daartoe doet, gaat het Rapport z'n toevlucht nemen tot beginselen in het Nieuwe Testament!

De hele tirade over den geestelijken aard van het rijk Gods, zodat men het niet met het zwaard mag uitbreiden, doet niet ter zake, daar onze vaders nooit gewild hebben, dat men het christendom met het zwaard zou verbreiden. Dat is helemaal niet *in* het geding doch alleen maar de aandacht van het punt in kwestie afleiden.

C. De taak der overheden volgens art. 36 (in het licht van het Schriftbewijs).

Nadat we nu het een en ander bezien hebben, mogen we de volgende punten ten aanzien van de overheidstaak volgens art. 36 wel vastleggen.

1. de HEERE heeft de overheden verordend, opdat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën. Dat wil zeggen: de overheid is hierin gebonden aan de wetten des HEEREN, in de Schrift gegeven. Haar wetten moeten daarmee overeenstemmen en mogen daartegen niet ingaan. De taak der overheid is het recht en de gerechtigheid Gods onder de mensen te bestellen. De overheid maakt de wetten voor het mensenleven. Dat betekent niet, dat zij de kerk finantiëel helpe, noch dat zij de maatschappij haar taak uit handen neme. We zien in de

Schrift, dat steeds wordt aangedrongen op rechtsbestel en rechtshandhaving, dus de regulering van het mensenleven.

2. Dat houdt in *ten* aanzien van de kerk enz., de kerkedienst in stand houden, n.l. door voor rechtsbescherming te zorgen en waar het de overheid mogelijk is de kerk behulpzaam te zijn. Ook: op het publieke terrein de afgoderij weren, *den* valse godsdienst weren en het rijk van den antichrist uit te roeien. Zo moet de overheid niet de onderscheiden christelijke kerken tot 1 willen terugbrengen en niet *die* kerkgenootschappen die naast de Gereformeerde kerk bestaan onderdrukken, maar den afval in het publieke leven, als daar is: de openbare godslastering, de godlozenbeweging, het communisme enz. publiek niet dulden.

Zij moet ook in het publiek alle on-eerbaarheid verhinderen. Daarom is de overheid ook aan beide tafelen der 10 geboden gebonden. De overheidspersonen worden immers in hun hele leven aan de wet Gods gebonden en dan gaat het niet aan te zeggen, dat een overheidspersoon op het publieke terrein wel aan de tweede tafel maar niet aan de eerste is gebonden. Dat is een splitsing tussen ambt en persoon, welke de Schrift niet kent.

3. de onderdanen moeten aan de overheid gehoorzamen, en de beperking ligt alleen hierin, dat die gehoorzaamheid ophoudt, als de overheid vraagt hetgeen tegen Gods gebod ingaat.

D. Vergelijken we deze positieve roeping der overheid met hetgeen in art. 3 en 4 van het A. R. beginselprogramma is beschreven als roeping der overheid, dan springt direct in het oog, dat art. 36 een positieve roeping voorhoudt, maar die art. 3 en 4 meer negatief bepalen; de overheid moet wel Gods naam verheerlijken, maar dan op de volgende wijze:

- a. uit bestuur en wetgeving alles verwijderen wat den vrijen invloed van het Evangelie op ons volksleven belemmert;
- b. alle kerken of godsdienstige verenigingen en voorts alle burgers, onverschillig welke hun belijdenis aangaande de eeuwige dingen *zij*, te behandelen op voet van gelijkheid;
- c. zich te onthouden van maatregelen, die ertoe kunnen leiden, dat steun worde verleend aan wat zich opzettelijk kant tegen de openbare orde en goede zeden;
- d. zichzelf, als daartoe in volstrekten zin onbevoegd te onthouden van elke rechtstreekse bemoeiing met de godsdienstige ontwikkeling der natie;

e. in de consciëntiën, voorzover die het vermoeden van achtbaarheid niet mist, en haar uitspraak geen afbreuk doet aan de vervulling van de noodzakelijke overheidstaak, een grens te erkennen voor haar macht.

Inplaats van art. 36 uit te gaan heeft Kuyper niet een positieve maar een negatieve roeping omschreven, welke veel heeft van: onthouding naar allen kant, en: laat maar groeien wat groeien wil. (Ons Program, tweede druk, bladz. 83). In die artikelen van het beginselprogram komen tot uitdrukking de zogenaamde beginselen, welke *in* 1905 tot het schrappen van de 21 woorden hebben geleid. Die beginselen worden door het Rapport op bladz. 299 en 300 aldus geformuleerd:

1. de libertas conscientiae (de vrijheid van geweten):
2. de overheid en de kerk zijn twee zelfstandige machten, die niet op elkanders gebied mogen ingrijpen.

Het eerstgenoemde houdt volgens de heren Deputaten 1905 in, dat een ieder vrij moet zijn om God te dienen zoals zijn geweten hem voorschrijft.

Maar dan moet opgemerkt: bij dit zogenaamde beginsel gaat het om de vrijheid om GOD, GOD te *dienen*. Dus wordt dan door die vrijheid ook de goddeloosheid uitgesloten. Dan is er ook publiek niet de vrijheid om God te lasteren en goddeloos te leven en de goddeloosheid te propageren.

Bovendien: de grens van de staatsmacht ligt niet in het geweten voorzover dat geweten achtbaarheid heeft enz., maar de grenzen der staatsmacht liggen in de door God geopenbaarde wet.

We kunnen niet anders constateren dan dit, dat er tegenstrijdigheid is tussen art. 36 der Belijdenis en de art. 3 en 4 van het A.R. beginselprogram. Het geheel van Kuyper's denkbeelden vertoont ook een andere structuur dan de belijdenis. Men zie over *het hier gezegde met* name de artikelen van Drs. R. H. Bremmer in "De Vrije Kerk" van 19 Juni 1947 en vervolgens: "De wortels der A.R. Staatskunde."

Als we nu een blik werpen op Kuyper's opvattingen en aanzien van de overheid en wat daarmee samenhangt, kunnen we zien, dat Kuyper's opvattingen hebben bewerkt, dat de 21 woorden werden geschrapt.

E. Dr. Kuyper over overheid enz.

L i t e r a t u r:

A. Kuyper, Ons Program.

A. Kuyper, De Gemene Gratie.

A. Kuyper, Pro Rege.

- A. Kuyper, Parlementaire redevoeringen.
- A. Kuyper, Antirevolutionnaire Staatskunde.
- A. Kuyper, Locus de Magistratu.
- P. Kasteel, Abraham Kuyper. 1938.
- I. A. Diepenhorst, Historisch-critische bijdrage tot de leer van den chr. staat, hoofdstuk 5, 112-207. 1943.
- S. J. Ridderbos, De theologische cultuurbeschouwing van Abr. Kuyper. 1947.
- G. M. den Hartogh, Dr. Kuypers standpunt inzake de verhouding van kerk en staat, A. R. Staatskunde (mnd. editie), III, 185; IV, 1.
- G. M. den Hartogh, Dr. Kuypers standpunt inzake de verhouding van de overheid tot de natuurlijke godskennis, A. R. Staatskunde (mnd. editie), III, 185.
- H. H. Reyers, Het ambt van de overheid en de Gemene Gratie naar Dr. A. Kuyper, A. R. Staatskunde (mnd. editie), XI, 333, 403.

Uit de Toelichting op het Program der A.R. Partij (Ons Program, 2e druk) noteren we het volgende van Kuyper:

De overheid wortelt rechtstreeks in het natuurlijke leven (pag. 74), de natuur wordt dan ook levend in den staat. En omdat beide, staat en overheid, tot het natuurlijke leven behoren, danken ze hun ontstaan aan de gemene gratie. Daarom heeft de overheid een negatieve en een positieve taak, gelijk de gemene gratie die ook heeft. Negatief moet de overheid, daar ze er is om der zondenwil, het kwaad tegengaan en positief het menselijke leven ruimte geven voor voortzetting en ontwikkeling. Het doel van den staat ligt dus in dit leven en haar einddoel is de tijdelijke belangen der mensen te dienen.

Hij kan hoogstens voorbereiding zijn voor het koninkrijk Gods, doch meer niet. De overheid staat dus los van het geloof en heeft geen uitgesproken christelijke taak. Zij dient alleen tot rechtsherstel en volksverzorging. Vragen we nu, met welke kennis en bij welk licht die overheid moet regeren, dan antwoordt Kuyper, dat op het terrein der gemene gratie alleen natuurlijke godskennis mogelijk en werkelijk is. Want volgens hem behoren we te onderscheiden tussen natuurlijke of algemene openbaring en bovennatuurlijke of bijzondere openbaring. De algemene openbaring geschiedt in de natuur, in de historie en in het geweten. Dat God zich in die drie wil openbaren is genade, geen bijzondere genade maar gemene gratie. En nu verkrijgt de mens uit die algemene openbaring, uit die

bovennatuurlijke openbaring, natuurlijke godskennis. Zo hebben de overheden, als behorende tot het natuurlijke, geen andere godskennis dan de natuurlijke uit de natuur, geschiedenis en het geweten. Wat weet nu de overheid uit die algemene of natuurlijke openbaring? Volgens Kuyper 4 dingen: 1. dat er een God is; 2. dat deze levende God het lot van al het geschapene, dus ook van den staat, regelt; 3. dat deze albesturende voorzienigheid gerechtigheid wil en dies een wreker is van het onrecht; 4. dat er onder mensen zonde werkt, waarvan alleen hogere tussenkomst kan verlossen (pag. 74).

Op grond nu van deze openbaring moet de overheid God eren kan en ze dus Gods dienaar is (75). Tengevolge van die natuurlijke openbaring en de daaruit verkregen natuurlijke godskennis is er een algemene zedewet in de gewetens der mensen, welke niet helemaal kan worden uitgewist, en is er dus een algemeen besef van wat schandelijk en deugdzaam is (43). Die natuurlijke godskennis heeft een dwingend karakter, dat wil zeggen: elk mens wordt gedwongen, innerlijk gedwongen, zich aan die natuurlijke godskennis in de natuur, de ge-geschiedenis en het geweten te houden. Daarom is de overheid bevoegd en verplicht die natuurlijke godskennis in volstrekten en rechtstreeksen zin als officieel richtsnoer voor haar optreden te nemen (73).

En hoe is nu de verhouding tussen de overheid en de bijz. openbaring der Heilige Schrift? Dit is volgens Kuyper zó, dat de overheid daarbuiten staat. Want de overheid heeft wel een orgaan om de natuurlijke openbaring op te vangen, maar geen orgaan voor het opnemen der bovennatuurlijke (73). Daarom is de overheid ten aanzien van de natuurlijke godskennis actief: ze moet die toepassen in het regeerbeleid, maar ze is volstrekt passief tegenover de bovennatuurlijke godskennis uit de Schrift (75). De overheid moet zich daarom onthouden van alles wat met de zaliging der ziel heeft te maken (76). De liberalen zeiden, dat de overheid te goed is voor den godsdienst, godsdienst is voor de binnenkamer; maar de antirevolutionair zegt: de godsdienst is te goed voor de overheid (76). Want als de overheid zich met den godsdienst gaat bemoeien, zou die verbasteren en ontaarden (76). Als de overheid zich met de bovennatuurlijke godsdienst bemoeit, wordt óf de staat vergeestelijkt óf de godsdienst verwereldlijkt, (73).

Daarom is in art. 4 van het A.R. beginselprogramma die passieve houding van de overheid prachtig geformuleerd: uit bestuur en wetgeving moet de overheid alles verwijderen, wat den vrijen invloed van het Evangelie op ons volksleven belemmert, voorts moet zij alle kerken of godsdienstige verenigingen en voorts alle burgers, onverschillig welke hun belijdenis

aangaande de eeuwige dingen zij, op voet van gelijkheid behandelen, en ook zich onthouden van elke rechtstreekse bemoeiing met de godsdienstige ontwikkeling der natie, daar de overheid in volstrekten zin daartoe onbevoegd is. Zo staat het er te lezen, en dat betekent dus: laat alles vrij! Kuyper zelf zegt: "Ja, al wilde zich een kerk van atheïsten (godloochenaars) vestigen, men zou ze moeten laten begaan... Men late groeien wat groeien wil en kan..." (83). Er is echter toch een grens aan die vrijheid en wel: de achtbaarheid - gelijk het A.R. Program zegt -. Als de achtbaarheid niet in acht genomen wordt, moet de overheid ingrijpen. Wat achtbaarheid is weet de overheid dan weer uit de natuurlijke godskennis, daar die kennis omtrent hetgeen schandelijk en nierschandelijk is verschaft.

Dat betekent volgens Kuyper niet, dat de staat neutraal mag of kan zijn tegenover de bovennatuurlijke godskennis. De overheid is in 'n christelijk land gebonden aan de eeuwige beginselen van Gods Woord en die binding daaraan ligt in de conciëntie beide van overheid en onderdaan, gelijk het A. R. Program zegt. Als Kuyper zegt, dat de binding aan de ordinantiën des HEEREN op politiek gebied in het geweten ligt, dan wil hij zich daarmee keren tegen de theocratie en het caesaropapisme. De theocratie wil, dat de kerk zegt welke ordinantiën des HEEREN op politiek gebied zullen gelden. De kerk schrijft dan aan de partij voor wat God wil en legt dat gebiedend op.

Dat wil Rome volgens Kuyper vandaag nog. En het caesaropapisme wil, dat de overheid kerk zij; de overheid heeft dan het hoogste en laatste woord in de kerk en decreteert dus zelf wat in en buiten de kerk Gods Woord voor het hele leven is. Beide wil Kuyper ontgaan door nu te stellen, dat alleen in het geweten de overheid is gebonden aan Gods ordinantiën. Dat geweten heeft immers ook de algemene openbaring en daarom ligt ook hier het aanrakingspunt voor hetgeen uit de bijzondere openbaring tot haar kan komen (44 en volg.; 90 en volg.).

Hoe ontvangt dan die overheid enig licht uit de Heilige Schrift? Op verschillende wijze: de overheden kunnen zelf in Gods Woord lezen en onderzoeken, voorts zijdelingse beïnvloeding door de kerk en de pers en den volksgeest, ja door den geest in Europa (51). Bij de gratie Gods regeren betekent dus niet, dat de overheid aan de wet der 10 geboden is gebonden, neen, ze is gebonden aan de algemene zedewet. Die algemene zedewet ligt in het hart van alle mensen ingeschapen en wordt ook door de zonde niet geheel te niet gedaan, getuige wat Paulus in Rom. 2 zegt over het werk der wet, geschreven in de harten der heidenen. Maar aangezien die alg. zedewet in de 10 geboden is herhaald en verduidelijkt,

kan men ook zeggen, dat de overheid aan die wet der 10 geboden is gebonden. Het maakt dus niet veel verschil. Alleen maar: de alg. zedewet als vrucht van de alg. openbaring en natuurlijke godskennis is verplichtend in haar geheel, doch de wet der 10 geboden slechts in zoverre als de overheden die voor zichzelf in hun consciëntie belijden (90 en volg.).

Ter aanvulling van het bovenstaande nog het volgende:

1. Soms leidt Kuyper het gezag der overheid af uit de souvereiniteit van God drie-enig, terwijl het gezag in de kerk afdaalt van Christus als Middelaar, Tractaat van de reformatie der kerken, 14; dan weer is Christus ook koning over het rijk der gemene gratie en zijn ook de overheden instrumenten van Christus' heerschappij, *Locus de Christo*. III. par. 9.
2. De macht der kerk heeft betrekking op het innerlijk van den mens maar de macht der overheid op het uitwendige leven, Tractaat enz., 56.
3. We moeten onderscheiden tussen persoon en ambt: de persoon kan wedergeboren worden maar 't ambt der overheid niet, want dat ambt rust niet in de particuliere genade maar in de gemene gratie.
4. Daar de overheid uit de gemene gratie opkomt en bij de heidenen alleen van gemene gratie kan worden gesproken zonder bijkomende particuliere genade, krijgen we bij de heidenen een zuiver beeld van hetgeen de overheid eigenlijk is.

Vergelijken we onderling Kuypers werken inzake de overheid en hetgeen daarbij ter sprake komt onderling, dan moet gezegd, dat de grondgedachten dezelfde zijn gebleven.

We hebben dus resumerende aan de volgende punten aandacht te schenken:

- a. de onderscheiding tussen particuliere genade en gemene gratie;
- b. de verhouding tussen gemene gratie en overheid (staat);
- c. de onderscheiding tussen algemene en bijzondere openbaring;
- d. de verhouding tussen natuurlijke godskennis en de kennis uit de Schrift;
- e. de verhouding tussen de kennis uit de bijz. openbaring en de overheid;
- f. de verhouding van de overheid tot de alg. vrijheid.

ad a. *De onderscheiding tussen particuliere genade en gemene gratie.*

Over de zogenaamde gemene gratie is in de laatste jaren veel te doen geweest. Er is heel wat literatuur over. Wij hoeven hier niet in den brede

op de gemene gratie in te gaan, daar een afzonderlijk stuk daaraan wordt gewijd. De conclusie, waartoe wij moeten komen is deze, dat wij de gemene-gratie-theorie van Kuyper niet meer kunnen aanvaarden. Dat brengt ingrijpende correcties mee voor de bepaling van staat en overheid. We volstaan met een opsomming van belangrijke literatuur.

- K. Schilder, De "aanpak" van cultuurvragen bij de "gemene-gratie-leer", art. in De Reformatie, 13e jaargang, no. 18 (3 Febr. 1933).
- K. Schilder, Over "de algemene genade" (antwoord op 2 artikelen van Dr. O. Noordmans over de algemene genade in De Reformatie, XVI, no. 15, 16, 10 en 17 Jan. '36), De Reformatie XVI. no. 17 en volg., 24 Jan. '36 en volgende; 17 artikelen.
- K. Schilder, De vergelijking in de gemene-gratie-leer, De Reformatie, XVII, no. 47 en volgende; 20 Aug. '37 en vervolgens; 6 artikelen.
- K. Schilder, Bavinck over de algemene genade, De Reformatie, XVIII, no. 1. 1 October '37.
- K. Schilder, Niet meer uit "recht", maar alleen uit "genade"? (vervolg over Bavinks Algemene genade), De Reformatie, XVIII, no. 2. 8 October '37.
- K. Schilder, Cultuuridee? De Reform., XVIII, no. 3, 15 Oct. '37,
- K. Schilder, "Goedheid", De Reform., XVIII, no. 4 22 Oct. '37.
- K. Schilder, Dr. Kuyper over het Calvinisme (daarin over de gemene gratie bij Kuyper), Dr. A. Kuyper Herdenkingsnummer, De Reformatie, XVIII. no. 5. 29 October '37.
- K. Schilder, Prof. Hepps misverstanden inzake de algemene genade, De Reformatie XVIII, no. 6 en volgende, 5 Nov. '37 en vervolgens. 15 artikelen.
- K. Schilder, Uitwendige en inwendige roeping, en gemene gratie, De Reformatie XIX. no. 9. 2 Dec. '38.
- K. Schilder, De scheuring in Amerika, De Reformatie XIX, no. 32, 12 Mei '39 en volgende; 13 artikelen over de algemene-genadestrijd in Amerika. Daarnaast loopt een artikelenreeks van Ds. H. Hoeksema, De hereniging der Chr. Geref. en Prot. Geref. Kerken, De Reformatie, XIX no. 32, 12 Mei '39 en vervolgens; 7 artikelen. K. Schilder, De scheuring in Amerika (vervolg van De Reform. XIX), De Reformatie XX, no. 3 en volg., 20 Oct. '39 en vervolgens. 8 artikelen (antwoord op een artikel van Ds. D. Zwier, De Reformatie XX. no. 2. 13 October '39).

- K. Schilder, De scheuring in Amerika, Nieuwe reeks, De Reformatie, XX, no. 32, 10 Mei '40; reeks is door den oorlog afgebroken. K. Schilder, "Algemene genade", De Reformatie, XXI, no. 13 en volg., 5 Jan. '46. 5 artikelen.
- K. Schilder, Jezus Christus en het cultuurleven, in: Jezus Christus en het mensenleven. 1932.
- K. Schilder, Wat is de hemel? 1935. Zie register op Gemene Gratie.
- K. Schilder, Twee bijdragen tot de bespreking der "gemene-gratie"-idee. Almanak F. Q. I. 1947. Ook afzonderlijk verschenen onder den titel: Is de term "algemene genade" wetenschappelijk verantwoord? (2 rectorale oraties).
- K. Schilder, Heidelbergse Catechismus. 1939 -?
- H. Hoeksema, Prof. Hepp over Jesaja 26:18. De Reformatie XVIII.no. 19; 4 Febr. 1938.
- S. Greijdanus, Vragen in verband met de kwestie der "algemene genade", De Reformatie, XVIII, no. 10 en volgende; 3 Dec. '37 en vervolgens. 4 artikelen.
- R. Schippers, "Algemene genade", in: Cursus tot ontwikkeling van het Geref. kerkelijk denken, 1e jaargang; 6 artikelen.
- J. L. Struik, Over de "algemene genade", Pro Ecclesia, VI, no. 42-47; 6 artikelen.
- G. van Dooren, Algemene genade, in: De geschiedenis der Godsopenbaring in hoofdlijnen beschreven; bladz. 141-146.
- S. J. Popma, Hedendaagse vragen aangaande de algemene genade.

ad b. De verhouding tussen gemene gratie en overheid.

Volgens Kuyper zouden er zonder zonde geen afzonderlijke staten *zijn* ontstaan. Het lag niet *in het* scheppingsplan, dat er staten en overheden zouden komen. (Gem. Gr. III, 122; Pro Rege III, 228, 229. 256. 257).

Dat wil niet zeggen, dat de staat uit de zonde opkomt, maar wel, dat hij er is om der zonde wil (Gem. Gr. III, 38; Antirev. Staatk. I, 96-99, 303-308). Vandaar dat de staat niet een organisch doch mechanisch toegevoegd verband is (Antirev. Staatk. I, 98). Niet heel duidelijk, is bij hem, of ook het volksleven zonder zonde zou zijn ontstaan; het kan zó worden gezegd, dat vanwege de zonde het volkerenleven zich niet organisch heeft ontwikkeld maar de zonde op mechanische en gewelddadige wijze heeft ingegrepen (Antirev. Staatk. I, 126-128, 231-233; Pro Rege III, 245). De overheidsidee lag wel in de natuur gegeven,

dat is in het vaderschap en het patriarchaat (Gem. Gr. III, 109, 110), maar ze kan slechts tot ontwikkeling komen door de gem. gratie (de progressieve of ontwikkelende werking daarvan). Zo kan men zeggen, dat de overheid is uit de natuur (idee ervan daarin gegeven), maar ook, dat ze is uit de gem. gratie, want die brengt die idee tot ontplooiing, Gem. Gr. II. 2. 8, 67. III. 107. 108; enz.

Als men echter het voortbestaan der wereld niet zonder meer als gunst of genade wil aanmerken, maar met de Schrift ziet, dat het voortbestaan der wereld zowel aan de genade Gods jegens de uitverkorenen als ook aan Zijn toorn over de verlorenen en verworpenen ontspringt, dan vervalt de probleemstelling van Kuyper. Dat hij ook sterk laat uitkomen, dat er zonder zonde geen staten en overheden zouden zijn gekomen, moet de gedachte accentueren, dat de gem. gratie noodzakelijk is. Maar wie daarentegen de ontwikkeling van het volkerenleven wel in Gods scheppingsplan ziet opgenomen, die heeft die gedachte van de onmisbaarheid der alg. genade niet nodig. Zie verder het rapport over de gem. gratie.

ad c. De onderscheiding tussen alg. of natuurlijke èn bijzondere of bovennatuurlijke openbaring.

is er geen rechtshandhaving.

De onderscheiding tussen een alg. en een bijz. openbaring is in de Geref. theologie (en vandaar tot op catechisatie toe!) vrij gangbaar. Gebruikelijk is te zeggen, dat er een alg. openbaring is *in* natuur, geschiedenis en geweten. Er zou daarover wel het een en ander zijn op te merken, maar dat kan hier achterwege blijven, daar het er ons nu maar om te doen is te weten vanwaar Kuyper zijn z.g. natuurlijke godskennis haalt. Ze is volgens hem het resultaat van de algemene openbaring. Kuyper schreef over die natuurlijke godskennis als vrucht van de alg. openbaring *in* 1874 een artikelenreeks in het Zondagsblad van De Standaard; ze werden gebundeld in *Uit het Woord*, derde bundel, pag. 165-225 (bladzijden naar de volksuitgave van 1909, door mij gebruikt). Ook gaf hij er een exposé van in zijn *Dictaten Dogmatiek*, *Locus de Deo*, I, 11 en volgende.

Volgens Kuyper heeft God een zekere openbaring van Zijn mogendheid in de diepste kern van het wezen van den mens gelegd, er is een zaad der godsvrucht in den mens ingeschapen, zonder dat is de mens als mens niet denkbaar. Zonder zonde zou dit onweerstaanbare indruk van Gods hoogheid zonder bovennatuurlijke openbaring voldoende zijn geweest voor den mens, om God te dienen (178). Het is een instraling van Gods mogendheid in de ziel (180). Dat is de *sensus divinitatis* (een gevoel der

godheid), het semen religionis (een beginsel van de betrekking die ons aan God bindt), de theologia innata (een kennis van God, die in onze creatuurlijke verhouding tot God haar grond vindt), bldz. 184. Die uitstraling van Gods mogendheid is er ook in de natuur, de geschiedenis, de overlevering en het persoonlijk leven (185). Deze uitstraling van Gods mogendheid nu in den mens enz. is de bron voor de natuurlijke godskennis, dus van de kennis buiten de bijzondere openbaring der Schrift.

Die alg. openbaring nu geeft kennis en de inhoud daarvan is: 1. dat er een god is, 2. dat deze levende god het lot van al het geschapene, dus ook van den staat, regelt, 3. dat deze albesturende voorzienigheid gerechtigheid wil en dies een wreker is van het onrecht, 4. dat er onder mensen zonde werkt, waarvan alleen hogere tussenkomst kan verlossen (Ons Program², 74); dat alles weten we dus volgens Kuyper uit de alg. Openbaring zonder de bijzondere openbaring der Schrift.

Het is niet mogelijk het hele vraagstuk der alg. openbaring hier te bespreken. Maar dat hoeft ook niet. Want het is alleen maar de vraag, of wij inderdaad zoveel buiten de Schrift om weten als Kuyper beweert. En dan moeten we zeggen: neen! Hier is bij Kuyper, gelijk trouwens bij vele theologen, een overspanning en overschatting der alg. openbaring. We kunnen al direct wijzen naar art. 2 der Ned. Geloofsbelijdenis, welke hier een heilzaam correctief biedt. Daar wordt gezegd, dat wij God door 2 middelen kennen (er is bij het eerste zinnetje nogal verschil van lezing: sommige uitgaven der belijdenis hebben hier: wij belijden Hem als zodanig, n.l. als in art. 1 is gezegd, op twee manieren te kennen enz.): door de schepping, onderhouding en regering der wereld ... en door Zijn heilig en Goddelijk Woord. Geciteerd wordt Rom. 1 :20. Maar dat wij door het eerste middel of op de eerste wijze (schepping enz.) zoveel te weten komen als Kuyper beweert, staat daar niet te lezen en staat ook nergens in de Schrift te lezen. Neem alleen al Ps. 19:

De hemelen vertellen Gods eer,
en het uitspansel verkondigt het werk Zijner handen;
de dag doet sprake toestromen aan den dag,
en de nacht predikt kennis aan den nacht.
Het is GEEN SPRAKE en het zijn GEEN WOORDEN,
hunne STEM wordt NIET vernomen:
toch gaat hunne prediking uit over de ganse aarde

en hunne taal tot aan het einde der wereld. -

(Nieuwe Vertaling).

De openbaring Gods in de natuur (Rom. 1:20) is dus geen Woordopenbaring en daarom zullen wij Gods Woord en wil en wet daaruit niet kunnen aflezen.

Literatuur onder andere:

K. Schilder, Heidelbergse Catechismus,) Deel I, bladz. 70-99.

K. Schilder, Kompendium - Dogmatiek, Deel III, Bladz. .79- 119; deel IV, bladz. 120-126. (Collegeverslagen buiten verantwoordelijkheid van Prof. Schilder).

S. Greijdanus, Capita selecta dogmatica (aan de hand van de Johanneische geschriften; collegeverslag buiten verantwoordelijkheid van Prof. Greijdanus), 1-7.

ad d. De verhouding tussen de natuurlijke godskennis en de kennis uit de bijz. openbaring der Heilige Schrift.

Kuyper zegt herhaaldelijk, dat de overheid aan de natuurlijke godskennis genoeg heeft, om een land en een volk te regeren, daar die natuurlijke godskennis uit de alg. openbaring voldoende rechts-beseffen enz. verschaft (Gem. Gr. III, 142 en volg., zie ook het bovengegeven overzicht uit Ons Program). Komt het licht der Schrift erbij, dan wordt de regering van een land des te beter (Gem. Gr. III, 142). Daarom is het christelijk-zijn van een persoon in burgerlijke functies iets, "dat bij de functie *bijkomt*" (Gem. Gr. III, 143). Zo komt Kuyper tot een splitsing van persoon en ambt, als boven werd gereleveerd. De part. genade is dus voor een magistraatspersoon niet absoluut onmisbaar, maar wel veredelt en verfijnt zij de regeerfunctie (Gem. Grr. III. 144).

Deze hele constructie van Kuyper is foutief, daar volgens de Schrift (bijv. Rom. 1:18-25, 2:14-15) de heidenen wel wetswerken kunnen doen, maar het geheel van hun leven gaat in afvallige richting. Men zie voor de oorzaken, dat de heidenen de in Rom. 2:15 bedoelde wetswerken doen, met name K. Schilder, Heidelbergse Catechismus, bovengenoemd.

Ter afsluiting van ad c en ad d mogen hier nog enkele opmerkingen over de zogenaamde alg. openbaring een plaats vinden.

1. Calvijn heeft de betekenis der algemene openbaring (dat God zich in de werken Zijner handen aan alle mensen openbaart) steeds erkent, maar altijd onder deze voorwaarde, dat de algemene openbaring slechts in zoverre verstaanbaar is als *zij* door de Woord openbaring verstaanbaar *is* en wordt gemaakt. De

Woordopenbaring is volgens hem de bril, waardoor, het "schrift" der alg. openbaring leesbaar wordt (Inst. I, 6, 1).

2. De Schrift zegt enerzijds, dat alleen aan het volk Israël de woorden Gods zijn toebetrouwd (Ps. 147:19, 20; Rom. 3:2). Deze Schriftplaatsen echter hebben alleen betrekking op de openbaring van Gods Woord in den kring van het verbond met Abraham en Israël. Maar aan die openbaring van Gods Woord in den particulieren kring is voorafgegaan de openbaring van het Woord Gods aan het gehele menselijke geslacht: aan Adam, Noach en daarna tot en met de spraakverwarring; na de spraakverwarring richt de Woordopenbaring zich niet meer tot alle volken: de HEERE liet nu de volken wandelen in hun wegen (Hand. 14:16). De openbaring nu aan alle volken heeft hun bekend gemaakt:

dat Hij de Schepper is van hemel en aarde; Adam wist daarvan;

dat Hij al het geschapene onder Zijn wetten heeft gesteld;

dat de mens werd geroepen tot een cultuurtaak; Gen. 2:15;

dat de zonde het menselijk geslacht heeft verdorven; Gen. 3;

dat Hij een Verlosser zou zenden; Gen. 3:15;

dat het bloedige offer Hem behaagde; Gen. 3:21; 4:4, 5;

dat Hij het leven vaste ordening heeft gegeven; Gen. 6 en 9;

dat *Hij het* recht in de samenleving wilde *zien* gehandhaafd;

Gen. 9:6;

dat de zonde met gericht en oordeel wordt gestraft; Gen. 6; Judas:

14. 15; 2 Petr. 2:5.

3. Die hele openbaring kwam nu in traditie (overlevering), maar, daar zij niet teboekgesteld was, trad er vermindering en verbastering der overgeleverde stof in. Vergelijk H. Bavinck, Geref. Dogmatiek I, 283, vierde druk. Daarbij kwamen de overleggingen van hun onverstandig hart (Rom. 1:21). Zodat wij deze figuur krijgen: de heidenen hebben traditie van de vroegere of eerste Woordopenbaring en nu worden de min of meer verminkte en verbasterde waarheidselementen uit die overgeleverde Woord-openbaring verbonden en vermengd met de fantasie van eigen hart, waaruit dan de mythe enz. Wordt geboren.

4. De term "waarheids-elementen" is echter voor misverstand vatbaar. Want als men spreekt van waarheids-elementen, dan kan daaruit volgen, dat men de waarheid ziet samengesteld uit articuli (artikelen), zodat er dan in het heidendom nog van die losse waarheids-artikelen zouden zijn overgebleven. Maar het is niet waar, dat de waarheid uit een aantal artikelen bestaat: de waarheid is een eenheid! Bijv.: het is niet waar, dat de heidenen, als zij over een god of godheid spreken, dan denken aan en spreken over den God der Schriften. Maar wie niet den God der Schriften kent en dient, die kan ook niet over Gods Woord en daden spreken. Vandaar dat het aanbeveling verdient

hier van *sporen of trekken* van waarheid te spreken. Wij vinden dan die sporen of trekken *in* zekere rechtsbeseffen enz. bij de heidenen. Maar de waarheid als totaliteit is verloren gegaan voor hen.

Zo blijkt wel voldoende, dat er geen sprake kan zijn van natuurlijke godskennis, gelijk Kuyper die construeerde en velen met hem, noch van een theologia naturalis (natuurlijke theologie = woord-openbaring omtrent God in de natuur, de schepping). Daarom is de hele stelling, dat de natuurlijke godskennis voldoende is voor de overheid, verwerpelijk. Een overheid zonder de woordopenbaring en zonder kennis van de Schrift leeft in afval, al blijven sporen en trekken van vroeger waarheidsbezit zichtbaar.

ad e. De verhouding tussen de kennis uit de bijz. openbaring en de overheid.

Hierover kunnen we na al het voorgaande wel kort zijn. Art. 3 van het A. R. beginselprogram, dat rust op Kuyper's constructie in dezen, is verkeerd, daar de overheidspersonen niet van terzijde maar als leden van Gods kerk het Woord Gods hebben, en daar een ieder mens het Woord Gods moet kennen, geldt ook voor elke overheid, dat *zij* het Woord rechtstreeks kenne.

ad. f. De verhouding van de overheid tot de algemene vrijheid.

Ook dit punt vereist niet veel toelichting meer. Kuyper wil hier een anderen weg gaan dan art. 36 op grond van het Woord Gods wil, zie hetgeen onder V, A 4 c 2 D is opgemerkt.

B. We kunnen besluiten met *deze* conclusie aangaande de 21 woorden:

DE SCHRAPPING VAN DE 21 WOORDEN IN ART. 36 DER NEDERLANDSE GELOOFSBELIJDENIS DOOR DE GEREFORMEERDE KERKEN OP DE SYNODE VAN UTRECHT 1905 BERUST NIET OP DEUGDELIJKE GRONDEN, DAAR NIET DE SCHRIFT DOCH EEN KUYPERIAANSE CONSTRUCTIE IN DEZEN DE ARGUMENTEN HEEFT WILLEN LEVEREN. DEZE KUYPERIAANSE CONSTRUCTIE KAN VOOR HET FORUM DER SCHRIFT NIET BESTAAN EN DE 21 WOORDEN, GELEZEN IN HET LICHT DER SCHRIFT, HEBBEN EEN SCHRIFTUURLIJKEN ZIN.

Redakteur: Slabbert Le Cornu, predikant van die Gereformeerde Kerk Carletonville. Alle artikels word deur die redakteur geskryf, tensy anders vermeld.

Kontakbesonderhede: Posbus 5 Carletonville 2500 Selnr 082 770 2669 E-pos: proregno@gmail.com

Esra Instituut: www.esra-instituut.co.nr Blog: <http://proregno.wordpress.com/>

“As jy die wêreld wil verander, neem jou pen op” – Maarten Luther